

Sosyal Ekoloji

Prof. René König (Kolonya)

Nüfusun bir isk n mahallinde mek n  bakımdan dağılışı meselesi sosyolojinin en eski problemlerinden biridir. Cemaat hayatına gittikçe daha çok yönelen al kamız, bu problemin umumî sosyal yapı meselelerinden ayrılarak müstakil bir hale gelmesini icap ettirmiştir. İşte, içtimaî ekoloji ismi altında ortaya çıkan yeni ilim kolu böylece vucuda geldi. Bu ilim küçük cemaatlar kadar büyük cemaatları da tetkik etmekte olup, Şimdiye kadar en mühim meyvesini büyük Şehir sosyolojisi ile ilgili sahalarda vermiştir. Her zaman ileri sürüldüğü gibi, bu yeni ilim, yani içtimaî ekoloji, bir taraftan coğrafyaya, öbür taraftan sosyolojiye yaklaşır. Bu yüzden konuşmamızın özüne girmeden evvel, bu üç ilmin (coğrafya, sosyoloji ve ekoloji) birleştikleri ve ayrıldıkları noktalar üzerinde bazı m l hazalarda bulunacağız.

Son zamanlarda Maximilien Sorre coğrafya sahasındaki bazı gelişmelere dayanarak coğrafya ile içtimaî ekoloji arasındaki farkların gittikçe azaldığını, böylece coğrfyanın dahi bir antropolojik yahut sosyal coğrafya olduğunu belirtti. Bu mütalâa bir derece doğrudur. Bununla beraber, coğrfyanın zarurî yardımını tanıma yanında, coğrafya ile sosyal ekoloji arasındaki farkları da ihmal etmemelidir. Aynı zamanda tarihî oluş ve mek n  nizam içinde teşekkül eden müesseseleri coğrfyanın tetkik ettiği bellidir. Sosyoloji her Şeyden evvel bu noktaya yönelir. Zira coğrafya kendisine sosyal hâdiselerin morfolojik temellerini verir. Fakat bu kadar. Bundan sonra sosyoloji ve bilhassa cemaat sosyolojisi, kast yahut sınıf nizamları, h kimiyet strüktürü hatta aynı zamanda daha ziyade ufk  olarak görülen dernekler ve gayri resm  teşekküller, kilise, mektep, otorite ve ekonomi gibi fonksiyon  vreleri nev'inden olan grupların i  nizamını tetkik eder. Halbuki içtimaî ekoloji, bilâkis, sosyal h diselerle strüktür ve fonksiyon tahlili bakımından değil, *münhasıran yukarıda saydığımız grupların mek n  düzeninden ve herbirinin bu mekân üzerindeki dağılışı ile meşgul olur.* Burada ba-

his mevzuu olan mekân mefhumu ön safta sosyal mekândan ibaret olup en esaslı şekli komşuluk münasebetlerinde görülür. Halbuki coğrafya, mekânı, diğer bir çok noktai nazarların teşkil ettiği bir bütün içinde mütalâa eder. Öte taraftan, içtimaî ekoloji kendine ait olan mekânda dağılış hâdisesini derinleştirmes. Zira ekolojik hâdiselerin altında, kendisini aydınlatmaya yarayan ve mekân şekilleri üzerinde yerleşen içtimaî strüktürler ve içtimaî psikoloji ile ilgili vetireler bulunmaktadır.

İptidaî cemiyetlerin müşahedesi, esasen muhtelif içtimaî strüktürlerin, nüfusun bir saha üzerindeki dağılışını değiştirdiğini göstermiştir. Meselâ Fransız sosyoloğu Marcel Moss bundan otuz, kırk sene evvel Eskimo cemiyetlerinde iki mevsimin iki ayrı mekân nizamına sebebiyet verdiğini göstermişti. Moss'un anlattığına göre Eskimolar, kışın büyük aile beraberliği içinde büyük evlerde yaşarken, yazın küçük yuvarlak çadırlar içinde, münferit gezici aileler tarzında yaşarlardı. Yaz ve kış mevsimlerine mahsus olan bu gibi mekân başlıkları zaten sık sık görülür. Richard Thurnwald muayyen evlerin iç mekân manzarasının içtimaî şartlara bağlı olduğunu ve cemiyetin muayyen temel yapısını aksettirebileceğini düşünmektedir. Köyler, arzettikleri mekân şekli itibarile kendi içlerinde bulunan cemiyetin gerçek bir aynasıdır. Yeni Meksika'nın şimalindeki Pueblo de Taos'un ikiye bölünüşü iki evlenme sisteminin temel yapısını teşkil eder. Diğer köy şekilleri daha komplike şekillerdir. Köyün mekân durumundan, menşesine ait neticeler çıkarılabilir. Meselâ plânsız (Kenevirköy) yahut plânlı köy (yuvarlak köy, sıra sıra köy, iki taraflı sokaklı köy) olarak mı doğmuştur? Asıl içtimaî ekolojiyle alâkalı mülâhaza tarzı hususî suallerle başlar. Bu sualler ancak münferit araştırmalarda kullanılır. Yoksa umumî değil.

İçtimaî ekolojinin yapacağı hususî mekân tahlilleri her şeyden evvel içtimaî beraberliklerin mekândaki şekillenmeleriyle alâkadar olur. Köyde birbirine zıt grupların mekân ayrılıkları, ön safta beliren meselelerden biridir. Maamafih bu hal safdilcesine tasarlandığı gibi her zaman görülmez. Zira antegonist (zit) grupların yanyana ve hattâ birbiri içinde buldukları haller de yukarıda gösterildiği gibi sıktır. Öte taraftan hakikaten birbirinden ayrı iskânlar da vardır. Meselâ Fransız komünlerinden *Nouvillle*'de görüldüğü gibi, köyün eski sakini köylüler ve kiracılarla sonradan gelmiş işçi tabakasının gösterdiği ekolojik durum gibi. Mahallî, lokal bir birlik içinde *enteraksiyonlar* ve müsterek bağlılıklar vardır. Fakat buna rağmen cemaat mekân üzerinde iki hattâ daha fazla ekolojik tâli birliklere

parçalanır. Bu tâli birlikler fırsat düşünce küçük köylere meydan verirler.

Bu gibi hâdiseler büyük komünlerde daha zengin olarak görülür. Bu vesile ile kat'î surette anlaşılıyor ki her komün bir komşuluklar çokluğu üzerine istinat ediyor.

Bir komünün birbirinden mekânca ayrılmış büyük parçaları bilâkis (tabiî saha - natural areas) olarak gösterilir. Meselâ önceleri büyük şehir sosyolojisinin öncüsü olan Robert E. Park da *komşuluk* ve tabiî saha sefhumları birbirinden ayrılmaz iki mefhum olarak görülür. Bu hal sonraları ilim sahasında bir çok güçlükler meydana vermiştir. Aşağıda bunlardan bahsedeceğiz. Tabiî saha mefhumu muayyen halk gruplarının (yukarı sınıflar, orta sınıflar, işçiler) dağıldıkları münferit sahalara olduğu kadar, mahalle karakterini taşıyan, ekseriya komüne entegre olmuş ve bir derece homojen seciye taşıyan bir halkın bulunduğu köy ve kasabalardan vücade gelmiş semaatlar sahasına, nihayet iş merkezleri, banka semtleri, gazetecilik çevreleri, hükümet mahfilleri, eğlence mahalleri gibi differansiye olmuş bir kaç ekolojik fonksiyon çevresine şamil olur. Bu mânada anlaşılın *tabiî sahalalar* muhtelif cesametler arzeder: Büyük bir mesken bloku, yahut karışık bloklar kombinasyonu içinde şahsî itimat hislerinin galip olduğu komşuluk ötesinde başlar, mahalleleri atlayarak hinterlantsız veya hinterlantlı şehre kadar uzanır (metropoliten saha). Buradan itibaren komünden tamamen müstakil olan rejional saha başlar. Bu saha başlıbaşına bir araştırma sahasıdır. Böyle bir araştırmaya girerken komşuluğun bir tabiî saha teşkil edip etmediği yahut daha önce bu komşulukları vücade getirecek hakikî mahallelerin doğması gerekip gerekmediğini bir mesele olarak ortaya çıkaracaktır. Tersine olarak *tabiî saha* mefhumu bazen meselâ şehir mahallesini «mahallî cemaat» diye gösteren *R. E. Park*'da karıştırıldığı gibi bu tarzda bir karıştırma son derece şaşkıncıdır. Zannedilir ki *tabiî saha* aynı derecede şahsî güven münasebetleriyle karakterize olan içtimaî münasebetlerin meselâ komşuluğun aynıdır. Öte taraftan bu tarzda bir karıştırma durumunu global cemiyeti ifade ettiği zehabına meydan verir. Halbuki ortada böyle bir şeyden eser yoktur.

Bundan başka şu noktaya da parmak basmak lâzım: bizim «mahalle - quarter» dediğimiz şey kelimenin etimolojik mânası ile olduğu kadar günlük istimali bakımından da *yalnız pek ender hal-*

lerde hakikî bir ferdiyet gösterir. Ekseri ahvalde idarî mülâhazalarla vücade getirilmişlerdir. Chombart de Laureve hakikî mahalle mefhumundan «küçük mahalleleri» çıkarmak gerektiğine işaret ediyor. Bununla vasat insanın «benim mahallem» diye tavsif ettiği şeyi kasdetmektedir. Herkesin «benim mahalle» dediği şey esasında doğumdan komşuluktan daha geniş bir çevredir. Öte taraftan benim mahalle denen şey ekseri ahvalde cemaat çevresine yedirilmiş köy yahut şehir komünü yahut bir idarî birlik mânasını taşıyan, tarihî kültürel mânada anlaşılın mahalleden daha küçüktür.

Bir Fransız şehrinin, *Rouen*'in fakir mahallelerinden birine ait araştırma da aynı neticeleri veriyor. Burada da şehrin alâkalı kısmı —ki tabii bir vahdet teşkil etmekten uzaktır— daha ziyade münterit tâli mahallelere bölünmekte, nüfusunun terekküp tarzı muhtelit ve karışık bulunmakta, nihayet bu yönden bir taraftan münasebetlerde, «Ballung - münasebetlerde âhenksizlik», öte taraftan gruplar arasında (meselâ liman tahmil işçilerile müstahdemler arasında) ayrı yaşamaya temayül bulunmaktadır. Buna benzer tecrübeler hâdiselerin şimdiye kadar görüldüğünden çok daha kompleks davranışları ihtiva edebileceğini gösteriyor.

Tabii saha mefhumu ise bilâkis bir müddettenberi bir düziye hücumu uğramaktadır. Biraz da mübalâğalı olarak bu mahallelerin ve komün parçalarının reel hususî uzviyetler teşkil ettiği ileri sürüldü. Bu tenkit muhtelif tarzlarda anlaşılabilir. En elverişlisi şudur: Komşuluk şahsî bir takım sosyal münasebet ağı olarak düşünüldüğü takdirde komşuluk mânasında bir içtimaî beraberlik olması. Bu takdirde bir mahalle çok büyük olduğundan bu gibi münasebetlere müsait olamaz. Bununla beraber *tabii saha*'ya ait ve R. E. Park tarafından işlenmiş istatistik mefhumu üzerinde münakaşalara girişmek çok daha güçtür. Park'a göre «tabii saha» hakikaten «nüfusun segregasyonu sahaları» demektir ve içinde sınırlanmış bir nüfus zümresi bulunmaktadır. Bu telâkki Amerika'daki etnik menşelerle, siyah ve beyaz ırklarla alâkalıdır. Etnik menşe yalnız bazı gruplara aittir ve bu gruplara karşı ayırddedici bir durum takınılr. Meselâ Yahudiler, İtalyanlar (Sicilyalılar), Rumlar, Polonyalılar gibi. Bu etnik karışıklık küçük ölçüde Avrupa memleketlerinde de vardır. Bu gibi sahalarda halkın terekkübünün bilhassa kenar sahalarda, yani bir muayyen etnik grubun hâkimiyetinin göze çarpmadığı yerlerde sıhhatli olarak ölçmek zarureti karşısında kalınır. Nüfus kesafeti, kira ve arazi fiyatları gibi hususlarda tatbik edilecek iktisadî mülâhaza tarzı buradan elde edilebilir. Bu gibi

hususların terekübünden mahallelerin kendi karakteristikleri çıkarılıp geliştirilecektir. Şüphesiz bu tarz şaşırtıcıdır. Zira, istatistik endislerin aşırı şekilde umumileştirilmesi demektir.

Diğer bir çok deliller yanında her şeyden evvel şu mütalâalar ileri sürülebilir. Nüfusun muayyen karakteristiklerini istatistikle ifade edenler homojeneitesi, tecanüsü mahallelerin ev ev, blok blok yahut sokak sokak mikroskopik tahliline girişince derhal değerden düşer. Zürih şehrine ait istatistiklere göre şehir 132 parçadan ibarettir. Her parçaya ortalama 13 bina düşüyor. Bunun için daha geniş bölgeler düşünülmüştür. O zaman da bu bölgeler homojeneitesini kaybediyor. Artık mutad olan istatistik metodları izah işimize yaramıyor.

Profesör bir takım rakkamlar zikrederek demek istiyor ki, istatistik rakkamlar içtimaî realiteleri ifade etmez. Bu rakkamlar sosyolojik tahlillere tâbi tutulmalıdır.

Buna benzer münasebetler diğer hususlarda da kendini gösterir. Bundan dolayı mahallelere teşmil edilecek karakteristikler münhasıran istatistik mefhumlardır. Bu yüzden sosyolojik hususiyetlerden ayırılmelidirler.

Bölgelere ve şehir parçalarına göre nüfusun tevezzüü, Leutenegger'in Zürih şehri için yaptığı araştırmanın gösterdiği gibi sosyolojik etüdlere elverişli ünitelerin «mahallelerden» çok daha küçük olması icap ettiğini gösterir. Eğer objektif bazı içtimaî neticeler elde etmek istiyorsak mutlaka bu yolu tutmak lâzımdır. Paul Hatt bu bakımdan şöyle bir postüladan bahsediyor. Meselâ idarî bir gaye için uygun bir fonksiyon olan lojik ve istatistik konstrüksiyonların aksine olarak (mekânî ve içtimaî faktörler serisi) ni ihtiva edecek, kültürel ve coğrafî olarak sıhhatli surette çizilmiş bir sahanın sâkinlerine müessir bir tesir icra eyleyecek bir mefhum teşkil etmek gerekir.

Fakat öte taraftan itiraf etmeliyiz ki sosyal ekolojide olduğu gibi sosyal sınıflar teorisinde de bazı ekstrem hallere rastlanıyor. Sefalet mahalleleri, gecekondu mahallesi ile müreffeh bölgeler, sâkinleri üzerine «mecburî tesirleri» icra etmek suretiyle nisbî bir reel vahdet arzederler. Burada her iki ekstrem (uc) saha (yani fakir ve müreffeh mahalleleri) için komşuluğun tamamen ayrı tezahürlerine işaret etmek isteriz. Son derece müreffeh mahallelerde âşikâr bir komşuluk münasebeti pek enderdir. Zira komşulardan talep edilecek hiç bir husus yoktur. Başkalarına bağlı olabilecek in-

sanlara burada rastlanmaz. Başka bir tâbirle bunlar (yani müreffeh semt sakinleri) o bölge içinde entegre olmuşlardır. Vaziyet zaten sosyolojinin diğer bir kolunda da meselâ içtimaî sınıflar probleminde de aynıdır. Sınıflar meselesinde ortalama gelir miktarının rolü pek azdır. Muhtelif gelir kademelerinde bulunanlar aynı durumda bulunurlar. Yani gelir miktarında beraberlik tavır ve hareket beraberliğini icap ettirmez. Fakat buna rağmen muayyen vasıf serilerinin bir içtimaî sınıfla iltihakı icap ettirdiği fikri, sanki sınıf bir kast imiş gibi her zaman ortaya atılır. Buna ilâveten bir de meselenin istatistikle alâkalı tarafı var: Evvelâ muayyen sosyolojik ehemmiyetlere sahip bazı istatistikî seciyeler ayırıyoruz, sonra o istatistik seciyelere esasen soktuğumuz şeyleri ortaya atıyoruz. Burada fâsit bir daireye düşmekteyiz. Bugün «tabiî saha» teorisinde mündemiç bulunan bu yola sosyal sınıflar sosyolojisinde girmemelidir. Bu yüzden başkaları ile aralarında ehemmiyetli mesafeleşme vardır. Böyle bir çevrede temaslar menfî bir seciye taşır. Hususî münasebetler ağı, yakın komşuluk münasebetleri fevkindedir. Bu ise müreffeh mahalle bünyesinin zarurî neticesini teşkil eder.

Bu durum fakir mahallelerinde büsbütün başka bir hususiyet taşır. Burada iyi ve kötü bir takım komşuluk münasebetleri, zarurî olarak belirir. İnsanlar burada komşularının yardımlarına her zaman muhtaçtırlar. Keza buralarda oturan insanlar, müreffeh mahalleler halkının ücretli işçi tutması nev'inden işçi de kullanamazlar.

Bununla beraber Amerikan kriminolojisinde görülen neviden bir münakaşaya burada girmeye lüzum yoktur. İlk ekologların (meselâ R. E. Park) tesiri altında Glifford Shaw ve Henry D. McKay tarafından gençlik arasında suç işleme konusu üzerinde yeni bir ekolojik doktrin vücutte getirilmiştir. Bu gibi ekoloji âlimleri bir takım istatistik vasıtalarına dayanarak şu iddiayı ortaya atıyorlar: Büyük iş ve sanayi semtlerinde gençlik arasında suçluluk rakkamları çok yüksek görünüyor. Böylece bir nevi ekolojik muayyeniyete işaret etmek istiyorlar.

Halbuki bir çok deliller meselenin içinde ne kadar çok incelikler bulunduğunu gösteriyor. Evvelâ şu nokta: Polis, sefalet mahallelerine müreffeh semtlerden daha fazla alâka gösterir. Sefalet mahallelerine ait istatistik rakkamların kabarık olması bundan dolayıdır. Sonra en sefaletli mahallelerde gençlerin hepsi aynı ekolojik çevrededirler ve hepsi suçlulukla malûl değildir. Her halde suçluluğun belirmesi için daha başka tesirlerin ortaya çıkması lâzım: Meselâ sarsılmış aile durumu, gençlik çetelerine iltihak... gibi. Bu-

rada ise cemiyetin bütünü ile alâkalı bir mesele vardır. Nitekim bu ciheti Durkheim ve onunla beraber Robert K. Merton pek enteresan bir araştırmada göstermişlerdir.

Bunlardan anlaşılıyor ki asıl mesele strüktürel ve bilhassa sosyolojik bir mahiyet taşır. Yoksa, istatistik vasatilerle iş bitmez. Bu tarzda yapılacak iş gerçek vakıaları toplamaktır. O zaman içtimaî bünyenin bütünü veya parçalarının kat'î bir rol oynadığı görülür. Biraz sonra bu noktaya tekrar avdet edeceğiz.

İki kutup hal için, yani çok fakir ve çok müreffeh şehir semtleri için burada söylediklerimiz satış, sürüm ve iş merkezleri, günübirliğine oturlan veya mesken olarak oturlan yer farkları ile city, eğlence ve tiyatro mahalleri, hükümet daireleri... gibi hakikî fonksiyon çevreleri için de varittir. Buna ilâveten etnik ve ırkî karışımlar (Meselâ Amerika'da beyaz ve siyah ırklar hakkındaki radikal ayrılıklar) gibi. Başka hallerde bilâkis son derece muhtelif karışık sahalar görülür. (Meselâ Çinli nüfusta). Nihayet iki ifrat uç (Yani çok fakir ve çok müreffeh semtler) arasında ortalama olan bütün hallerde bir hükme varmak güçtür.

İki taraflı durumdan (Çok fakirlikle çok müreffehlikten) ve diğer nisbî fonksiyon çevrelerinden sarfınazar, diğer cemaat parçalarının nerede başlayıp bittiği sıhhatli surette söylenemez. Olsa olsa az çok müphem kültürel bir atmosferin mevcudiyetini hissederiz. Meselâ Avrupa'da eski ve yeni şehirler arasında gerginlik de görmek mümkündür. Şehirlerin nispeten müstakil parçalarında eski cemaate yedirilmiş olarak hayatlarına, siyasî, içtimaî ve iktisad, coğrafî hususiyetlerini uzun zamandanberi kaybettikleri halde, devam ederler. Zürih şehrinin etrafındaki mahallelere ait olmak üzere Händjürg Beck tarafından yapılan tetkik bu gibi hallerde eski cemaatların yeni bir kültürel muhiti benimsediklerini göstermektedir.

Her şeye rağmen bu gibi karışıklıkların mikroskopik tahlili büyük bir ehemmiyet arzeder. Onlar bize muhtelif faktörlerin ve umumiyetle nispeten başkalıkların anlaşılması hususunda yardım ederler. Bu bakımdan Leon Festinger ile arkadaşlarının yaptıkları fizik mesafe ve fonksiyonel mesafe tefriki çok ehemmiyetli görünmektedir. Fizik mesafe hiç olmazsa «pasif temas» yaratır. İnsanlar birbirlerinden çok uzak yerlerde ikamet ederlerse bu gibi pasif mukavemet şansı fevkalâde iniş arzeder. Fonksiyonel mesafe, komşuluğun mesken itibariyle gösterdiği şekil tarafından tanzim edilir. Bu iki şekil yani fizik veya fonksiyonel mesafe paralel olduğu kadar birbi-

rine zıt olarak da değışebilirler. Fizik mesafe aynı kaldığı halde fonksiyonel olan mesafe değışebilir. Bu meseleyle meşgul olan müellifler de araştırma şartları extrem hallere ait olduğunu beyan ediyorlar. Daha sonraları bu gibi müellifler sırf mekânî olan münasebetler yanında kültürel münasebet ve beraberliklerin de bir rol oynayabileceğini, böylece mahz mekânî olan faktörün bir tahdide tâbi tutulacağını kabul ettiler. Bundan şu netice çıkarılabilir: «fonksiyonel mesafe» mefhumu mekânî unsurların yanında bambaşka bir faktörler serisini, meselâ komşuluk şekline müessir olan strüktürel faktörleri de ihtiva etmelidir. Hâdiselere daha yakından bakıldığı zaman başlangıçta bu şeye hâkim görünen mekânî yakınlık, müessirliğini sonraları kaybedecek. Cemiyette içtimaî mekânın fonksiyonel anlaşılışındaki ehemmiyet «yankee city - Şimalî Amerika şehri» hakkında esaslı bir araştırma yapan W. L. Warner tarafından çok iyi belirtilmiştir. Muayyen sınıflar bu yüzden mahallî isimlerle adlandırılır. Meselâ «Hill Street» ismi gibi. Keza İsviçre'de Zürih'te mahallî hususiyetlerin (dividendenhügel - temettü alanlar mahallesi) sözü ile ifade edilen bir semt vardır. Aksine olarak (Yankee city) de alt tabakalar buna benzer bir isimle yâdedilir: *Riverbrooker* (Nehir kıyısı sakinleri).

Adını zikrettiğimiz müellif Warner büyük ve geniş sahalarla alâkalı. Komşuluk münasebetlerinin içine girmiyor ve Lynd'lerin —ki Mr. ve Mrs. Lynd karı koca iki ekoloji âlimidir— «Middle town» ve «istihale halinde middle town» isimli eserlerindeki tarzı sadık bir surette takip ediyor. Burada asıl fark, sosyal sınıfların nasıl teşekkül ettiğini gösteren farklarda mündemiçtir. Lynd'lerin daha ziyade tasvirici olan etüdlerine karşılık Warner'in etüdü istatistik ölçülere göre yapılmış sistemli bir araştırmadır.

Nakleden : *FINDIKOĞLU*